

Иван Димитријевић
ТАЈНИ ЈЕЗИК СРБА

Л И Н Г В И С Т И Ч К Е Е Д И Ц И Ј Е

Едиција ПОПУЛАРНА ЛИНГВИСТИКА

Књига 15

Уредник

Зоран Колунџија

Рецензент

Проф. др Данко Шипка

- Књига 1 Милан Шипка ПРИЧЕ О РЕЧИМА
Књига 2 Милан Шипка ЗАНИМЉИВА ГРАМАТИКА
Књига 3 Милан Шипка ЗАШТО СЕ КАЖЕ?
Књига 4 Иван Клајн ИСПЕЦИ ПА РЕЦИ
Књига 5 Милан Шипка ПОПУЛАРНА ЛИНГВИСТИКА У ШКОЛИ
Књига 6 Милан Шипка, Иван Клајн ИМЕ МОЈЕ И ТВОЈЕ
Књига 7 Иван Клајн БУШЕЊЕ ЈЕЗИКА
Књига 8 Загорка Вавић Грос ПРЕЗИМЕНА СУ ЧУВАРИ НАШЕГ ЈЕЗИКА
Књига 9 Милорад Телебак ШТА СЕ КРИЈЕ ИЗА ЕТИМОЛОГИЈЕ
Књига 10 Загорка Вавић Грос ТОПОНИМИ СУ ЧУВАРИ НАШЕГ ЈЕЗИКА
Књига 11 Данко Шипка ОД НАШИХ РУСА ДО КОМШИЈИНЕ КРАВЕ
Књига 12 Данко Шипка ЈЕЗИЧКА ГЕОГРАФИЈА
Књига 13 Ратомир Рале Дамјановић ГОВОРИ СРПСКИ ДА ТЕ ЦЕО СВЕТ РАЗУМЕ
Књига 14 Милица Грковић ЛИЧНА ИМЕНА У СРПСКОМ НАРОДУ
Књига 15 Иван Димитријевић ТАЈНИ ЈЕЗИК СРБА
Књига 16 Милош Ковачевић КАКО И ЗАШТО (НЕ)ПИСАТИ ОВАКО
Књига 17 Вељко Брборић МУКЕ ОКО ЈЕЗИКА И ПРАВОПИСА

Иван Димитријевић

ТАЈНИ ЈЕЗИК СРБА

ЕТНОЛИНГВИСТИЧКО ОБЈАШЊЕЊЕ
СРПСКИХ ПОСЛОВИЦА И ИЗРЕКА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

УВОДНА РЕЧ

Народне пословице су још у *Рјечнику* Вука Караџића 1818. године дефинисане као тајни, кодирани говор коришћен пред људима који нису „наши“ али разумеју наш језик, са циљем да се од таквих сакрије стварно значење оног што изричемо. Наравно, сâм термин *пословица* је тек касније преузет од Руса за означавање књижевне форме која се њиме означава и данас, форме која у почетку Вуковог бављења паремиологијом није имала утврђено име, већ се уместо „пословица“ тада говорило „није заман речено“, „како се рече“, „што се вели“, „казују људи“, „што се рећ“ и слично. Па ипак, Караџић није погрешно што је ове умотворине испрва повезао с тајним језиком, јер су оне управо то на свој начин и биле: тачније, биле су ризница наших старих веровања и обичаја, туђину недовољно познатих – са обавезним наравоученијем. Јер, баш тај поучни састојак пословице њу најзад и чини оним на шта скоро сви прво помислимо кад се реч *пословица* помене: дидактичким књижевним обликом, основним видом народне моралности, како је опазио пре више од сто година историчар етике Фридрих Јодл. Но, углавном се заборавља како иста поучност подразумева и да је иза пословице некада стајао мало дужи наративни облик. Рачун је једноставан: чим има наравоученија, има и приче која наравоученију претходи, па не треба да чуди што је још први српски учени етнолог, Сима Тројановић, закључио како су ови „што се вели“ самостални искази у ствари некадашње кратке приче од којих нам је остало тек њихово филозофско језгро. А те изгубљене

приче су најчешће причале, непосредно или посредно, о каквом нашем обреду, обичају, веровању, предању, по свему судећи насталом и до Вука негованом у руралној средини. Отуд би само неког слабије упућеног слушаоца или читаоца српских пословица могло изненадити малтене одсуство апстрактних именица и уопште „тежих“ речи у тим нашим редукованим кратким причама, поготово ако је имао прилике да се упозна с пословицама из неких других европских земаља. Тамо ове кодиране поруке често обилују апстрактумима какви су *пошћење*, *искреност*, *завист*, док је код нас мање-више свака позитивна морална одлика означена просто придевом *добар*, а негативна оним *лош*, *рђав* – ако је уопште и означена атрибутом, а не каквим глаголом односно поступком. Из тога се може стећи погрешан утисак да је наш предак који је стварао и преносио пословице имао сиромашан речник, те да због тога није могао да се богатије лексички изрази. Овај утисак је нажалост доста раширен, пошто људи воле да себи придају важност и потцењују претходнике, одакле није далеко замишљање даљег претка као човека који није умео ништа да уради осим да мочугом удари жену и одведе је у пећину. Другим речима, с том увреженом идејом о неукошћу старих Срба, забијених по некаквим селима далеко од цивилизације, истовремено се превиђају неке врло једноставне чињенице – у овом случају пре свега она да је и та оскудна лексика пословица нашим руралним прецима могла бити сасвим довољна за јасно преношење поруке, пошто је та порука обично садржала *мишолојему*, реч која је крила сећање на одређени мит, одређено предање, са свим својим комплексним подзначењима. Укратко, нашим очевима су ти и „штоно рећ“ били савршено средство да кажу све што желе, а да их притом непожељни странац не разуме, посебно уколико тај туђин беше одличан говор-

ник нашег језика, на пример, некадашњи Србин а каснији потурица, унијат или сличан конвертит, с тим што не треба заборавити да су у прошлости и многи „биолошки“ странци знали српски, званични језик у Отоманском царству, на пример. Таквима је било кудикамо лакше да овладају нашим језиком, него нашим обичајима и веровањима, често локалног карактера. А што смо и ми, данашњи Срби, те исказане обреде из пословица и изрека заборавили, ипак није кривица наших предака, већ само наша. Ова књига је покушај да се та грешка исправи.

Нисам први који је пробао да одгонетне тајна значења пословица, а вероватно нећу бити ни последњи. Већину српских паремија то јест народних пословица и изрека на свој начин је „дешифровао“ још Вук Караџић, додајући уз њих тумачење у каквој се прилици оне изричу. Но, он није задирао у психолошко и обредно порекло те прилике, мада већина паремија прати развојну линију *чулно-обредно-морално*, то јест од чулне асоцијације се ствара она обредна, да би се на крају искристалисала горепоменућа народна моралност. Зато се тим пореклом бавио Веселин Чајкановић, објашњавајући преко наших и страних култова и предања неколико српских пословица и изрека, али нажалост – једва неколико њих. Филолог Милан Будимир разрешио је већину дилема око изреке *адамско колено*, чинећи оно што су спорадично чинили и многи други: истражујући неке друге прастаре трагове (у Будимировом случају *језичке*), открио је позадину паремије. Но, упадљив недостатак досадашњих тумачења српских паремија био је у томе што су се њихови тумачи по правилу ограничавали на опис обреда и веровања који се крију иза пословице то јест изреке, а чак и ако би нам понудили тумачење смисла тих предања, редовно би нас лишили њихове чвршће споне са садашњицом и општим моделима људског понашања, укратко са

оним што изучава културна антропологија. Истина, недавно се појавила и књижица Владете Јеротића са навођењем управо таквих спона, међутим, код Јеротића то спајање редовно и претежно одише хришћанском доктрином, а моралне и обредне позадине српских пословица већином се тичу појава и односа насталих много пре хришћанства.

На пример, замислимо за тренутак једну паремију о сукобу свекрве и снахе. Да те две жене тешко могу делити исту кухињу зна сваки данашњи муж, па није више довољно закључити како у традицији постоји нетрпеливост између њих зато што млађа улази у кућу и култни простор старије, већ тај проблем ваља осматрити из општије перспективе – оне да сукоб свекрва-снаха резултат исконског поимања да је оно што је наше, што смо наследили из сопствене куће, добро, а да је туђе, ненаслеђено, лоше. Па су зато „наше“ жене – сестре, кћерке и мајке – добре, док су „туђе“ жене, супруге доведене из друге куће, лоше. Ова једноставна логика је касније само нашла место у обредима, предањима и најпосле у паремијама, а сачувана је, срећом, и у најпоузданијем чувару српске древности – језику – те не кажемо без разлога да се „туђе“ жене, супруге, дају у другу кућу односно *удају*, нити их случајно називамо *невесћама*, етимолошки гледано: „женама које не знају (обичаје куће у коју ступају удајом, и које тек треба да усвоје, сазнају)“.

Нажалост, човек је пречесто заслепљен мишљу о свом сталном напретку, уверењем да може решити сваки проблем, због чега његовом оку знају да измакну просте чињенице, попут оне да постоје вечни проблеми, они који су мучили главу пећинског човека једнако као и нашу (то јест муче нашу једнако као и што су некада његову).

Па се стиди да призна себи како није онолико духовно напредовао колико бисмо желели. А онда и тај напредак испада залудан, јер „што се грбо роди...“ У томе и јесте мотив за стварање ове књиге. Она је покушај да се нечему старом као што је пословица или стара народна изрека (јер, стручњаци веле да се народне изреке, за разлику од пословица, и даље могу стварати) открију идејни настанак и развој до оног значења или до *оних* значења (пошто су многе паремије вишезначне) које данас познајемо. И да се тиме употпуни допринос претходника на сличном задатку. За почетак, пред читаоцем је тридесет наших паремија, уз прегршт њима сродних које су „успут“ сагледане. Надам се, само за почетак.

АКО ЈЕ ДИМЊАК НАКРИВО, УПРАВО ДИМ УЛАЗИ

Путоказ за тумачење ове српске пословице дао нам је још Вук Караџић својим објашњењем или ти толковањем уз њу: „Казала нека разрока ђевојка, кад су просци гледајући је рекли између себе: лијепа кућа, али димњак стоји накриво“. Дакле, имамо просце, удавачу, очи, кућу, димњак — јасно је да је та наша паремија још једном испричана, истина врло сажето, стара прича о свом јем као добром и туђем као лошем.

У овом случају то своје је пре свега оличено у кући, средишту, стубу породичног живота, па отуд и нашег прастарог породичног култа. Последице, све оно изван тог светог места доживљава се као опасан простор у ком нисмо заштићени већ угрожени, где човека вребају опасности од страног, а пре свега „оностраног“ — од разних демона. Као саставни део куће, велику улогу у старим веровањима Срба и уопште Словена имао је димњак. Поготово зато што је тај део људског пребивалишта отворен, па је димњак, као пролаз до светог места и центра живота верника, куће, уједно граница између два света, налик прагу, прозору, огледалу, кључаоници и многим другим деловима дома. Укратко, он је у миту и предању српског народа пре свега још један посредник између природног то јест „овностраног“ са једне стране, те натприродног, „оностраног“, са друге.

Као такав, димњак је сматран изузетно опасним местом, једним од оних која се везују за смрт односно наш излазак у „онај свет“, али и за улазак нечистих сила у наш, како је изокола наговестила просцима горенаве-

дена разрока девојка. Штавише, тај део куће је у основи намењен човековом контакту с натприродним бићима, па нам кроз њега у дом улазе огњени змај, ђаво, чума то јест куга, вампир, на словенском Западу и Истоку то чини и демон дечијег лика ховањец, а излећу из димњака вештице, душе умрлих, опет болести, срећа и други, док се по негде међу Словенима са учесницима у коледарском обреду контактирало баш преко посебног отвора на димњаку. Наравно, отуд се из страха од злих демона овај део куће затвара у одређено време, а као место изложено додиру с нечистим силама, али и ватром, најјачим чистицишним средством у старој српској вери, димњак обавезно треба да се – чисти. И обредно, наравно. Не верује се без разлога у Банату да свети Тодор јаше на белом коњу и туче метлом домаћице које нису очистиле димњак за његов празник, а најзад, имајући у виду оно општење коледара с људима само преко тог дела куће, са обредном чистоћом димњака можемо повезати и код свих Словена масовно поштован обичај да учесници коледарења, поготово они прерушени, морају обавити претходно ритуал очишћења.

Сав тај зорт од уласка злих духова кроз димњак у свето место звано кућа неретко је везан за – жене. Нису ту у питању само демони тодорци што туку жене које не чисте овај део дома, нити ховањец, који је често због дечије спољашњости посебно мио домаћици. Затварање димњака је код наше источне и западне словенске браће такође један од облика ритуалног на опаког понашања везан за ни мање ни више него неудате девојке, посебно оне које се не труде да се удају, а тамо је такође изразито раширено веровање да роде доносе децу и убацују их у кућу кроз тај њен отвор, као и да иста птица, слети ли на димњак за време свадбе, најављује дете младенцима. Символика новорођенчета ту више посред-

но, мада снажно, указује на пол који рађа, но за жене и димњак већ је ближе везано веровање о стопану, духу претка ког о такозваној *сѣоѣановој ѿзби* најстарија жена у кући изливањем вина у димњак моли да дому подари живот и напредак. Ипак, можда је и најзанимљивији пример овог споја женског и димњака обичај из Мачве да свекрва игра на тавану пред снахом. Ту обредну легенду објаснио је Веселин Чајкановић тиме што у мачванском крају над кухињом нема таванице, нити има оцака са димњаком који са огњишта спроводи дим, због чега се тај производ сагоревања ватре шири по целом тавану све док не наиђе на отворе крова над којима су ози-дани димњаци. Другим речима, тај етнолог ову сцену није видео као пример стереотипа о арогантној снаси што мучи свекрву, него као део свадбеног ритуала у којем важну улогу имају свекрва и управо – димњак.

Јасно је због чега се са овим медијатором између два света толико доводи у спој баш женско биће стасало за удају. Човеку је одувек најпреча била његова сигурност, а она је оличена у оном што му је познато. Дакле, све што је наше, попут куће, добро је, чисто и сигурно, а све што је туђе и настоји да уђе у тај наш сигурни простор, опасно је и нечисто, те мора проћи кроз обред прања пре но што ступи у нашу неупрљану светињу. При том, наравно, постоје посебно опасне зоне кроз које нечиста сила може да допре до наше куће и угрози нас: то су њени отвори, границе између „овог света“ и „оног света“, међу које спада и димњак. Као што за исти немили пролаз постоји посебно опасно време, од којих је једно и венчање, пошто с њим, у патријархалном друштву какво је наше, у речено свето место улази туђе биће женског пола звано супруга или ти – снаха. Добро, снаха није демон него тек људски, поправљиви створ, који обредним чишћењем може постати део домаћег култа,

тачније, може стећи услов да постане његов део пре но што рођењем мушког детета и дефинитивно задобије тај статус. Слична про чи шће њ а морају да отрпе и главни учесници осталих најважнијих момената у животу паганског човека, фамозних ритуалних прелаза: супружници који зачећем детета треба да обезбеде домаћем култу нове припаднике, беба која рођењем улази у тај исти култ, младић или девојка што мора да докаже зрелост за друштво одраслих, или покојник којег треба припремити за пут у загробни живот након смрти. Куриозитет овог обредног пасажа, венчања, јесте што свој дотадашњи животни простор мења тек један од два његова главна учесника, онај женски, невеста, па је и за њено „чишћење“ пре свих задужена жена, њена претходница у новом светом месту – свекрва. Мужевљева мајка тако има средишњу улогу у читавом свадбеном ритуалу управо зато што је она особа која уводи туђинку, младицу, невесту или Ону Која Не Зна, рекли би северноамерички Индијанци, у нови дом, и тај улазак снахе је најризицијнији тренутак у читавом овом обреду. Укратко, традиционални ривалитет између две *materfamilias* у истом домаћинству, онај тихи рат између старије „гаспарнице куће“ свекрве и млађе „гаспарнице куће“ снахе који је многим мушкарцу као типичном *man in the middle* дошао главе, ако је за утеху синовима и мужевима који због њега нису сасвим изгубили живце, здравље или главу, има дубоку обредну залеђину.

А димњак? Он служи да у том ризичном часу „очисти“ нову чланицу куће. Што значи и да симболично очисти будућност укућана. Стога српска млада при уласку у нов дом гледа баш тај његов део, тог посредника између „овостраног“ и „оностраног“, који може као такав да буде добар или лош предзнак за брак. И стога се димњак исто у другим приликама доживљава као прено-

силац порука из света мртвих и у њега, те је код неких Словена уобичајено да се нестали рођаци и залутала стока дозивају викањем у овог „гласника“, али и да се чују девојке како питају баш димњак за своју судбину. Другим речима, накривљени димњак из насловне паремије који и поред тога пушта дим право, указује на то да садашњост уме да обмане када из ње покушавамо да докучимо будућност, то јест да нас очи понекад варају у погледу нечијих моралних врлина. Тако и невеста коју треба да примимо у нашу светињу-кућу, иако наизглед ружна, можда на остале начине испадне права домаћица, са свим ваљаним значењима тог последњег придева.

БИБЕР ЈЕ ЗРНО МАЛЕНО, АЛИ ПРЕД ГОСПОДУ ИЗЛАЗИ

Тешко је замислити замршеније порекло једне пословице од порекла оне *бибер је зрно малено, али њред ѣосѣоду излази*. Њени извори задиру толико далеко и дубоко да се овде можда најпре треба сетити напуљског мислиоца Ђамбатисте Вика, који је делио повест на доба богова, када су људи веровали да живе под божанском влашћу, на доба хероја, у ком су владале аристократе, и на доба људи, где су сви схватили да су једнаки по људској природи. Занимљива је та периодизација на основу односа бог – херој – човек, што ће рећи богочовек – полубог (деградирани бог) – смртник, уврежена не само код Вика. Јер, погледамо ли кроз њене „наочари“ српске епске народне песме, увидећемо битну разлику између наше и хомерске епике с једне стране, а западноевропске, па и хеленске након Хомера са друге. Наиме, српски и хомерски јунаци у бој полазе наоружани пре свега властитим моралним врлинама, без материјалне предности над противником. Њихова борба је: прса у прса. Напротив, хероји западноевропских епова по правилу имају тајно оружје које их разликује од осталих и – чини јунацима. Они су „обдарени“ нечим што оправдава избор управо њих за ту важну улогу, без чега би били обични смртници. И то су „обдарени“ одавно. Рецимо, ако верујете да је Толкинов Билбо Багинс први који је чаробним прстеном стекао посебне моћи, изненадићете се будете ли читали *Бесној Орланда*, еп који је Лодовико Ариосто написао почетком XVI века, јер ћете негде у десетом певању наићи на истоветну сцену, или боље исто-

ветне сцене, где уз помоћ чаробног прстена, добијеног проицљивошћу од средњовековне верзије Голума, невидљиве постају разне Ариостове хероине. Чаробни прстен, рог, копље, штит и још много штошта, помагала су јунака која редовно срећемо у западњачким еповима, а мало или нимало у нашим и хомерским. Нека вас не зава-ра понеки крилати коњ код Срба, као Јабучило војводе Момчила; и он је вероватно импорт из туђих епова, по-пут старофранцуског о Бови од Антоне.

Намерно сам раздвојио хомерску епику од касније хеленске јер је већ из легенде о Хераклу и Хидри – пого-тово из њених каснијих записа – очито да је доба Хела-де после Хомера било прелазно: ту је богиња Атина (пре-ко Херакловог нећака Јолаја) притекла у помоћ јунаку тако што му је шапнула како да савлада противника; дру-гим речима, пружила му је информацију, а то је само на корак од Ариостовог јунака аналогне приче, Астолфа, који захваљујући томе што поседује податак недоступан осталима, надмашује Хидриног „брата по регенеритив-ној моћи“, дива Орила. Није ни чудо што Хера није хте-ла да призна јунаку Хераклу извршење тог задатка: ње-му је неко притом помогао, он више није био херој ста-рог кова и доба оличеног у разлици између свезнајућег бога и незнајућег човека, што се главној богињи и носи-тељки тог поретка није могло допасти. Ту имамо у ства-ри генезу мита уопште, која се кретала од јунака што се бори „прса у прса“, преко хероја који се „дошаптава са богом“, па до „информисаног“ протагонисте, генезу која уједно показује и велику древност наше епске поезије. А тај развој је разумљив и с виковског гледишта, будући да су човеку помагала утолико потребнија уколико је он сâм мање моћан, и обрнуто.

Ипак, није све црно или бело у митологији и епици. Тако на Истоку исто имамо јасне знакове поменутог сла-

бљења хероја, а одабраност од стране бога, та и те како вредна заштита, прати тамошњег ђетића баш као и Астолфа или Херкула – сваки мит карактеришу натприродни елементи, па и онај оријентални. И, где је био у нас тај „божји додир“? Па, био је у чуду, тачније, крио се у појму који се код Срба означавао именицом *чудо*, а код Грка оном *кудос*: што је магична помоћ коју су богови и виле налик Равијојли каткад давали јунацима и тако им обезбеђивали победу – с тим да ови јунаци нису могли унапред рачунати на ту подршку, за разлику од западњачког делије, све време свесног своје предности. Но, још више се човеков „пад“ са божанских висина (прво на херојске, а онда и на људске) огледао код нас и Хомера у једној одлици коју симболизује појам из насловне паремије звани – бибер!

Дакле, какве везе са херојима и херојским добом има бибер? Прилично тесне. Према Веселину Чајкановићу, та је биљка део народних приповедака сигфридовског типа, оних у којим се јунак роди пошто му мајка окуси зрно бибера, или пак пошто понесе то зрно под појасом. И ми Срби имамо таквог јунака у предањима: Биберче. Он именом одговара овом моделу приповедака, а уклапа се такође начином рођења – сигфридовском јунаку се по правилу мистификује отац, а наша бајка позната под називом *Биберче* почиње молбом нероткиње богу да јој дâ да роди, макар дете било мало као биберово зрно, што јој бог и учини. Тако наша верзија сигфридовског јунака описана у изреци *бибер је зрно малено, али њред јосјоду излази* указује, између осталог, и на то да нешто може бити, иако мало (мање од бога, само херој), и те како храбро и славно, те на основу ових моралних врлина и достојно највиших, госпде (богова). За онај борбенији, пркоснији „излазак“ пред моћнике, наравно, пре служи изрека *јоло а о(хо)ло*.

Но, није баш да и насловну паремију не користимо и за опис агресивнијег „изласка на црту“ некоме. Разлог за то је што у њој постоји још једно, невидљиво „али“ везано за бибера, а тиче се: љутине. Поменуто кушање зрна бибера од ког жена затрудни и роди јунака неодвојиво је од срџбе као особине оваквог хероја. Ништа необично, рекло би се: ко не би био љут кад га од полубожанства деградирају у човека? Тја, можда неко не би, али у такве сигурно нису спадали гневни Ахил, јаросни Мелеагар, већ истицани бесни Орlando или још један наш епски лик, Љутица Богдан. Колико је та особина деградираних богова значајна за њихово целокупно одређење казује довољно већ то што је управо бес у њиховом лику опстао, иако су многе друге црте временом изгубљене. Тако само у раније записаним предањима ови љути јунаци имају специфичан белег слабости који их подсећа да нису богови него људи (Ахил пету, Сигфрид леђа), или пак предмет који је по антропологу Џејмсу Фрејзеру представљао њихову спољашњу душу (Мелеагрова нагорела цепаница, Сигфридов прстен).

Код српских пандана овог митског љутка, Биберчета и Љутице Богдана, таквих трагова божанске прошлости нема. Због блискости наше епике са општом идејом да су херојима довољне и оне људске моћи, та двојица су увелико хуманизована, што Биберче показује симболично својом ситном конституцијом, а Љутица Богдан тиме што бесни на Марка Краљевића онако како само неко ко није више бог бесни на онога ко га је „снизо“, старо српско врховно божанство, а то Марко јесте пре свих у српском епу. Тако је наш гневни јунак лако могао поста-ти до сржи друштвено биће, деградирани, очовечени неколеновић, неко коме није подарен највиши ранг, коме се, ето, ни отац (посматран не више партеногенетски, него тек као родитељ од ког се наслеђује титула), не зна, али

коме одважност омогућава да изађе пред људе вишег порекла и звања. Он је у ствари оно што беше кнез Милош Обреновић кад је устао и позвао Србе да ратују против моћнијих и богатијих од себе Османлија чувеним речима: „Ето мене, ето вас – рат Турцима!“

Све у свему, нису без разлога наши љути епски јунаци изгубили више веза са полубожанским пореклом од својих западних пандана. А нису тек тако ни најотреситије то јест најљуће од свих поменутих беснуља оне српске. И зато, када следећи пут закукате зато што у Србији има седам милиона фудбалских селектора, што на два Србина долазе три партије или што „нама ништа није свето“ или што је каква шалтерска службеница крајње неотесана према клијентима, сетите се да прича о нашем непоштовању ауторитета има и позитивну страну. Да се негде иза те непокорности и дрскости крије и моралност у свом изворном значењу. Јер, док су неки веровали да је јунак само онај ко има тајно оружје, и да су му, сходно томе, дозвољене и неморалне радње како би то оружје и статус задржао, исти онај наш напрасити, несложни и небогобојажљиви човек био је такав и због тога што смо веровали како ће он изнад свега моралом надјачати противника. Сетите се, дакле, да су нам неки људи, не много другачији од оних на које кукате, можда извојевали и ту слободу у којој данас уживамо. Какву слободу, кад у много чему ипак зависимо од других? Па – „биберасту“: слободу да, иако остадосмо физички малени (можда баш због те љутине), смемо увек да покажемо зубе великима, односно да „изађемо пред господу“.¹

¹ Двојици балканских љутица, Биберчету и Љутици Богдану, можда би требало прикључити и трећег, Ахила. Није искључено да је за чувени гнев тог јунака заслужан опет један Балканац, јер како је тврдио Милан Будимир, реч *хомерос*, од које је потекло *Хомер*, није лично име већ именица са значењем „онај који здружује, саставља“,